

volgt: „Intusschen mag toch wel gezegd worden, dat de Gereformeerde Kerken niet „gedeeheid“ voorstaan. Zij bedoelen toch niet gescheiden te blijven van wie nog in het (anti-)Hervormde Genootschap de Gereformeerde belijden beamen. Immers juist het tegendeel; hen op te wekken met dat Genootschap te breken en zich bij haar te voegen. Helaas geschiedt dat te weinig“³⁸).

Fabius aanvaardde op zijn wijze de pluriformiteit der kerk. Maar hij schrijft „Het feit (sic!) van de pluriformiteit der Kerk kan nooit worden aangevoerd als grond om zich tot op zekere hoogte bij het bestaan van het (anti-)Hervormde Genootschap neer te leggen“. „Men heeft vaste kenmerken van wat een Kerk is. Wat daarna niet voldoet kan niet als Kerk erkend worden“³⁹).

En aan het slot van deze brochure zegt Fabius: „En nu zal in de Gereformeerde Kerken zelden openlijk geringschatting voor de Kerk worden uitgesproken, maar toch bestaat dit kwaad; ja in veel grootere mate dan velen zich daarvan bewust zijn, of althans het willen erkennen. Het komt feitelijk op allerlei manier aan den dag en wordt voortdurend gevoed door den tijdgeest der onkerkelijkheid“⁴⁰). En even verder: „Verflauwing van dat (kerkelijk) leven wijst dan ook op een verdonkeren van de Gereformeerde waarheid; een verdorven van de Gereformeerde beginselen. Naarmate de bezieling voor de Gereformeerde waarheid opleeft, moet ook de kerk den zegenvollen, levenswekkenden invloed daarvan ervaren. En onberekenbaar is het nut, dat van de Kerk kan uitgaan voor de geloovigen in hun persoonlijk leven, en voor het Nederlandsche volk als geheel.“

Ernstig is het gevaar, dat de Kerk, ook de Gereformeerde Kerk, bedreigt. Mogen de oogen daarvoor geopend worden; moge weer ontwaken het besef van de heiligheid van de Kerk „opdat zoo de allerwege doordringende, het Christendom zelf bedreigende macht der onkerkelijke richting worde gestuit en gebroken“⁴¹).

Voor dat kerkelijke leven stond Fabius zijn leven lang op de bres. Voor de zuiverhouding van dat leven streed hij. Zijn werken bevatten voor de bediening van het ambt van de dienaren des Woords een schat van schriftuurlijke wijsheid. En met name onze studenten en jongere predikanten zullen wel doen zich in zijn geschriften te verdiepen. Het kan hen steunen om in dezen tijd, waarin alles om „eenheid“ roept den goeden strijd voor de waarheid Gods, die de eenheid brengt, te strijden: „Toch is het genade van den Heere, als mannen opstaan, die vroegtijdig waarschuwen; die alarm durven blazen, als de bijzienden nog niets bespeuren; die de torenklok in beweging brengen als de dwaling ontkient, en niet wachten, totdat zij eene groote uitgestrektheid heeft ondermijnd, die weldra ineenvalt en weder een groot stuk van het volk meesleept, dat bij eerder spreken kon behouden zijn“⁴²). Aldus Fabius in „Voortvaren“, zijn in 1898 verschenen werk voor de hem ook toen noodige „doorgaande reformatie“.

Hoe scherp onderscheidde hij. Wanneer hij schrijft over de herders en de wolven, zegt hij: „Het schijnt zoo nu en dan of laatstbedoelde soort uitgestorven is en op alle predikanten het „herder en leeraar“ van toepassing is. Maar de Schrift wijst ons veeleer op een vermenigvuldigen van de „wolven“ in „de laatste dagen“. De eene predikant is veertig jaren als „herder“ werkzaam, de andere als „wolf“. Wil men laatstgenoemde uitdrukking mijden, — welan! ook de dwaalleeraars zijn leeraars! Maar ze „herders“ te heeten is stellig door Gods Woord verboden.“

Eene andere tegenstelling van de Heilige Schrift ten opzichte van predikanten is die tusschen „herders“ en „huurlingen“. De eersten stellen hun leven voor de schapen. Voor de laatsten is dat offer te zwaar, al wordt de kudde door „wolven“ verslonden. En ook zijn er „dieven en moordenaars“. De Heiland noemt ze allen in Joh. 10.

Zoo treft men naar Gods Woord verschillende soorten van predikanten“⁴³).

Mogen we onze artikelen over Professor Fabius eindigen met een tweetal persoonlijke herinneringen.

Tweemaal heb ik Professor Fabius gezien en gehoord.

De eerste maal bij gelegenheid van het vijftigjarig jubileum van de Vrije Universiteit. Hij zat toen aan aan het diner van het studentencorps aan de V.U., waarvan hij eerlid was. Reeds zijn verschijning boezemde mij eerbied in. Maar nog meer verwonderde ik mij, toen de emeritus-hoogleraar aan tafel het woord vroeg en verkreeg. In de kringen der V.U., voorzover ik er mee in aanraking kwam, werd over „den ouden Fab“ altoos gesproken als over een volkomen verouderd curiosum, zoo iets als een museumstuk. Maar nooit vergeet ik den diepen indruk, dien Fabius' aangrijpend woord op mij maakte. Hij sprak over de wijze, waarop hij als hoogleraar had gedoopt: hoe

hij op zijn colleges de eene deur na de andere had opengestooten, „totdat wij, Mijne Heeren!, stonden voor het aangezicht van de Majesteit van God!“ Diepe eerbied voor den heiligen God, kinderlijke onderworpenheid aan de heilige Schrift trilde in dat woord. Zelden had ik van een hoogleraar zóó diep ernstig woord gehoord. Ik begreep: die man is anders, moet anders zijn dan men mij steeds had gesugereerd. Hij besloot zijn toespraak ongeveer aldus: „En zoo heb ik mogen voortarbeiten, Mijne Heeren, totdat directeuren van de Vereeniging voor Hooger Onderwijs op Gereformeerden Grondslag, nadat ik eerst benoemd was tot lid van den Raad van State, daarna verklaarden dat het ambt van hoogleraar met het lidmaatschap van den Raad van State niet verenigbaar was; hebbende zij mij aldus feitelijk gedwongen heen te gaan“.

Toen hij uitgesproken was ging hij heen. Hij reikte den tafelpaases, Dr R. E. van Arkel, de hand, en ging zonder te groeten aan den toenmaligen Rector-Magnificus, Prof. Dr H. H. Kuyper, voorbij. Uit een en ander begreep ik iets van de conflicten, die er lagen tusschen dezen man en de hogere regionen van de Universiteit.

Voor de tweede maal mocht ik den hoogleraar meer van dichtbij en persoonlijk ontmoeten. Dat was bij gelegenheid van zijn tachtigsten verjaardag. Met den rector van het corps der studenten was ik afgevaardigd om den tachtigjarige te complimenteren op den 6en Juli 1931. Toen de rector corporis, de tegenwoordig in Indië werkzame Dr J. Verkuyll de gelukwensen der studenten had overgebracht en Professor Fabius in zeer officieele stijl daarvoor zijn dank had uitgesproken, kwam Baron Baud namens H.K.H. Prinses Juliana, die met prof. Fabius deel uitmaakte van den Raad van State, den jubilaris gelukwensen. Wij wilden toen gaan. Maar Professor Fabius beduidde ons met een enkel handgebaar te blijven. Nadat de plichtplegingen tusschen Baron Baud en Professor Fabius voorbij waren, verzocht de laatste aan Baron Baud zich even te willen onderhouden met Mevrouw en informeerde toen bij ons naar den stand van zaken in de studentenwereld aan de V.U. Het gesprek kwam op het „te veel“ aan theologische studenten en Fabius uitte voorzichtig, maar duidelijk, zijn ontstemming over een hoogleraar van de V.U., die voor verdere toename van het aantal studenten in de theologische faculteit had gewaarschuwd. Toen een van ons het waagde op te merken, dat het voor vele studenten moeilijk werd na volbrachte studie een beroep te krijgen, richtte de ontstemming zich tegen ons: „Maar Heeren!“ En met verheffing van stem herinnerde prof. Fabius toen aan de eerste jaren van de V.U., toen men aan de studenten dezer hoogeschool nog wel eens spottend vroeg, waar ze later dachten te preeken? „44). En zoo had men — aldus Professor Fabius — aan één van de toenmalige studenten gevraagd waar hij na het

44) De kandidaten van de V.U. waren toen noch in de Ned. Herv. Kerk, noch in de Christ. Geref. Kerk beroepbaar.

candidaatsexamen dacht beroepen te worden? Maar die student had toen geantwoord: „als er geen kerkgebouw is en geen schuur, dan zal er voor mij nog wel een hoopje steenen zijn, waarop ik de dierbaarheid van den Heere Jezus Christus kan verkondigen“. Intusschen was het gesprek tusschen Mevrouw Fabius en Baron Baud verstormd. „En“ — zoo besloot de hoogleraar zijn verhaal — „die student is niet beschaamd geworden, Heeren. Hij kreeg geen kerkgebouw, geen schuur, geen hoopje steenen, hij kreeg een land: Midden-Java ten Zuiden. Die student was Doctor Dirk Bakker“. En met een vaderlijke vermaning om trouw, om gereformeerd te studeeren en op den HEERE te vertrouwen, liet Professor Fabius, naar wiens met luider stem gedaan verhaal ook Mevrouw en de andere bezoeker hadden geluisterd, ons gaan.

Ik verhaalde dat laatste niet opdat een lezer de conclusie zou trekken: „Ook hij verkeerde gaarne in de kringen der aristocratie“. Maar het maakte op mij een het geloof sterkenden indruk in dit gezelschap op zoo blijmoedigen toon te hooren spreken over „de dierbaarheid van onzen Heere Jezus Christus“.

Ik heb er Professor Fabius des te meer om lief gekregen.

We eindigen thans. Het was geenszins onze bedoeling een afgeronde schets te geven van den persoon, het leven en de werkzaamheid van den man, wiens honderdste geboortedag op den zesden Juli dezes jaars is herdacht. „Tot een harmonisch karakter is hij niet uitgegroeid“, aldus het verslag van de „herdenkings“-rede van Prof. Diepenhorst. Indien een harmonisch karakter beteekent mee te kunnen draaien met alle winden, dan heeft Diepenhorst gelijk. Een windvaan was Damme Paul Dirk Fabius niet. Wel een richtingwijzer. Een voortrekker. Een, die geleden heeft om het Woord Gods en om zijn onkreukbare trouw aan het geloofsbeginzel.

Indien hetgeen hier werd geboden, met name onze jongeren, vooral onze studeerende jongeren, prikkelen mocht zich in de werken van dezen Rechtvaardige naarstig te verdiepen, dan zal de schrijver dezer artikelen zijn moeite ruimschoots beloond achten.

Fabius is het waard.

En wij hebben het noodig.

Ik wil besluiten met dezelfde woorden, waarmee Fabius zijn rede over Dr Mr Willem van den Bergh eindigde:

„Wat is het woord geweest, dat ik sprak? Is ook dit slechts geweest een „lied der minne“? Zij het door GOD's genade meer! Opdat wij door zijnen Geest mochten wandelen in het lichtende spoor, dat Hij door zijnen dienstknecht trekken deed, met een:

„Zijn Naam moet eeuwig eer ontvangen; Men loof' Hem vroeg en spa!“; en met de bede, waarin ook ligt de belofte van vrucht: „De wereld hoor, en volg' mijn zangen met Amen, Amen, na“⁴⁵).

G. VISEE.

45) Dr Mr Willem van den Bergh, pag. 77.

„Richting“ en „beweging“ (III, slot)

KERKELIJK LEVEN

Om niet te breed te worden, slaan we van den inhoud der bedoelde Kamper rede nu verder de bijzonderheden over, om alleen nog maar van het slot, met de eigenlijke conclusies, nota te nemen.

Dit slot kenmerkt zich door eenzelfde vaagheid, als die we reeds constateerden in den aanpak. Als het op praeciseering aankomt, ontsnapt de redenaar bij voorbaat aan elke sommatie om daartoe te geraken. Hij kan ditmaal ook niet anders: zijn thema zelf is opgebouwd uit vage begrippen: „richting“, „beweging“. Men moet dan wel alles in de schemering laten staan.

In de schemering kan men heel gemakkelijk personen en rollen verwisselen, en dan een handeling, die B heeft verricht, toeschrijven aan A. Zoo is het ook hier. De redenaar spreekt van „de ontwikkeling“ (wel, wel) van onze kerken, en vindt kans haar als waarschuwend voorbeeld te doen gelden. Maar hij keert de rollen precies om. Wie hebben „eigen“ formuleeringen als absoluut, en derhalve bindend gemaakt? Geen mensch anders dan des redenaars tafelen kanselgenooten. Wie gingen „in de gevechtshouding staan“, om die formules, nog wel met haar achtergrond (misvatting aangaande art. 35 der belijdenis) te verdedigen, in rapporten, candidatenwering, alarmeerende klacht over strijd met de confessie? Geen mensch dan juist spreker's hoorders van de eerste rij. Wie hebben „eigen“ formuleeringen en concretiseeringen „van Gods“ (beweerde) „Waarheid“, hoewel ze „boven“ het „menschelijke“, „niet uitkwamen“, voor „absoluut versleten“? Geen mensch, behalve degenen, die spreker zich als exemplen gekozen heeft in het doorsnijden van tafellakens en avondmaalstafels. Toch keert de orator de rollen netjes om, en verklaart: dat is nu het beeld van de artikel 31-kerken nog wel. Weten zulke sprekers nog wel wat kerken zijn? Hebben WIJ gebonden aan onze meeninkjes? Hebben WIJ gezegd: onze theorieën moet ge aanvaarden als Gods Woord? Immers neen! Maar zulke sprekers keeren de rollen om. Ook dat behoort tot de gevolgen van dat opereeren met vaagheden: opium wordt verkocht

in vitaminepakjes, en sajete als schrikdraad aangevend. En intusschen praat men over „bakens in zee“. En redeneert zóó, alsof het niet een zégen zou zijn, ALS een werkelijke formuleering en concretiseering van Gods waarheid gevonden was, en alsof er formuleeringen en concretiseeringen bestonden, die boven het menselijke WEL uitkwamen.

Als we er een draad van begrepen hebben, dan ziet de redenaar in het „voor-absoluut-verslijten“ van „eigen“ formuleeringen de typische verschijnselen van „richting-zonder-beweging“. We zullen maar niet tobben over de vraag, of stilstand wel bestaat (ik geloof het niet). Evenmin daarover, of, wat niet bewegen zou worden, wel „richting“ zou hebben (dat geloof ik ook niet). We zuchten er wel over, dat men met zulke probleemstelling alle zelftoetsing voor altijd verhindert. Het wordt een vlot schema: bij de anderen is het net mis, bij ons is 't gevaar ook niet denkbeeldig, en verder laat men precies zitten wat zit, en wrikken wat wrikt. Want zijn laatsten stap geeft men nooit precies aan: men praat alleen over „richting“ en doet, alsof het mogelijk is, zich niet te bewegen. Dat is: men acht het nog de vraag, of er wel altijd „stappen“ genomen worden. De redenaar, die zoo bang is voor verstarring, en voor verabsolutering van eigen inzichten speelt het dan ook zelfs klaar, „bemoedigende taal“ te vernemen uit de besluiten van zijn generale synodes, „die zich met het schisma“ (je behoef nu niet meer te vragen, wie gespleten hebben) „ bezig hielden“. Die synodes zeiden allemaal: wij handhaven wat we zeiden, want het was goed, alleen maar: we zullen het een beetje anders zeggen. Zoo als iemand het onlangs uitdrukte: in 1944 moest je een gulden betalen, en een paar jaar later knikt een synode dankbaar als zes menschen vragen: wij denken er niet aan, een gulden te betalen, want wij willen, gansch anders, vier kwartjes betalen, en nu moet u maar eens zeggen, of dat geen nieuw licht is. Dit noemt men dan richting-met-beweging.

We worden door dit redeneerschema stevast ge-

38) Kerkeelijk Leven, pag. 75.

39) Kerkeelijk Leven, pag. 92.

40) Kerkeelijk Leven, pag. 114.

41) Kerkeelijk Leven, pag. 115.

42) Voortvaren, pag. 21.

43) Voortvaren, pag. 6, noot 1. Elders spreekt F. van predikanten, die veertig jaar „herder“, van anderen, die even langen tijd „wolf“ zijn.

e worden? Maar
is er geen kerk-
ker voor mij nog
ik de dierbaar-
an verkondigen".
en Mevrouw Fa-
— zoo besloot
tudent is niet be-
geg geen kerkge-
men, hij kreeg een
student was Doc-
rijke vermaning
eren en op den
or Fabius, naar
al ook Mevrouw
terd, ons gaan.
sen lezer de con-
de gaarne in de
maakte op mij
it gezelschap op
reken over „de
Christus".
meer om lief ge-

zins onze bedoe-
van den persoon.
den man, wiens
i Juli dezes jaars
akter is hij niet
e „herdenkings-
een harmonisch
draalen met alle
t. Een windvaan
Wel een richting-
leden heeft om
kbare trouw aan

met name onze
ongeren, prikke-
n Rechvaardige
hrijver dezer ar-
md achten.

borden, waarmee
i van den Bergh

k sprak? Is ook
ae"? Zij het door
oor zijnen Geest
oor, dat Hij door
t een;
ontvangen;

lofte van vrucht:
mijn zangen

G. VISEE.

pag. 77.

KELIJK LEVEN

rikdraad aange-
„bakens in zee".
i zogen zou zijn.
i concretiseering
i alsof er formu-
nden, die boven

hebben, dan ziet
t-verslijten" van
erschijsenelen van
n maar niet tob-
estaat (ik geloof
at niet bewegen
en (dat geloof ik
it men met zulke
or altijd verhin-
ij de anderen is
niet denkbeeldig,
t zit, en wrikken
stap geeft men
over „richting"
niet te bewegen.
of er wel altijd
aar, die zoo bang
teering van eigen
klaar, „bemoedi-
diten van zijn ge-
schisma" (je be-
espleten hebben)
en allemaal: wij
was goed, alleen
ers zeggen. Zoo-
n 1944 moest je
later knikt een
agen: wij denken
want wij willen,
a, en nu moet u
uw licht is. Dit
ig.
ma steevast ge-

wezen op twee uitersten, die men beide vermijden moet. Sommigen besteden 'n menschenleven aan 't zetten van twee „klippen", die beide te vermijden zijn, en het aanheffen van den scheepsroep: raak ze niet aan, die klippen, dan zijt ge een knap schipper, en dan vaart ge door het juiste midden, en dan houdt ge koers. Zij vergeten, dat het opstellen van die klippen een elgen daad is; dat de vaart van a tot z een spelevaart kan wezen; en dat men, telkens klipjes vermijende, kan afdriften met den stroom, of zig-zag-varen, ook in continu- en grootbedrijf.

Ook deze spreker heeft zijn twee klippen ons gegeven: r i c h t i n g - z o n d e r - b e w e g i n g; m i t s g a d e r s : b e w e g i n g - z o n d e r - r i c h t i n g. Dit laatste fenomeen ziet hij overal waar apostolische beweging niet meer de leiding van de confessioneel gerichtheid erkent. Maar wáren die apostelen zoo bewogen? Ik dacht dat ze nog al eens den domper ergens op konden zetten, b.v. op de corinthische drukdoenerij, die zich aandienende als Geestes-elevatie. En, moet „gerichtheid" leiding geven? Moet de eene „heid" (bewogen-heid) de leiding erkennen van de andere „heid" (gericht-heid)? Maar als de ééne „heid" de andere „heid" leidt, dan wordt er nooit meer echt gehéid. Dan is die confessioneel gericht-heid weer een mythe geworden. Zoals ook spreker's volgende zin volkomen mythisch is, wanneer hij zegt: beweging zonder richting doet zich overal voor..... waar de leer wordt opgeofferd aan het leven. Dat bestaat niet; het kan niet gebeuren, en zal niet gebeuren. Je kunt geen leer opofferen „aan" leven; wie de leer opoffert, is het leven al lang kwijt; en dat niet-leven blijkt o.a. in zijn „opofferen", d.w.z. het heelmaal niet offeren, maar laten loopen van de leer, en in het vinden van een eendagsleugje: leven is meer dan leer; en dát is dan zijn zoegenaamde leer.

Spreker noemt voorbeelden: de Buchmanbeweging is er één van. Dat heette „beweging", spreker meent: zonder richting. Ik geloof, dat dat heele zaakje een goed-gemikte speculatie was op de indolentie van degenen, die zich laten welgevalen de decoratie met het keurige visitekaartje: deze-heer-is-intellectueel. De leden, die het geval in elkaar zetten, handelen doelbewust: losmaken, losmaken, losmaken uit de „starre" orthodoxie, en zorgen voor een doorbraak van hun humanisme. En toen gingen ze almaar praten over „beweging"-maar-niet-sonder-„quiet-time". Concentreer je op je zelf, geloof dan maar, dat jouw ernstige ernstgelegenheid Gods gelegenheid is, geef Hem de gelegenheid, om tot je te spreken, en geloof dan maar, dat Hij wel komt op het uur, dat je de klok op quiet time zet; en zeg dan eens, eenen geloofsmoed grijpende: God heeft tot mij gesproken, toen ik tot mezelf inkeerde. Ze wáren remonstrantsch, maar ze zéiden: dát is nu de lang verwaarloosde andere, en eigenlijk fijnere kant van het gereformeerde. Ze prááten niet meer over Dordt, maar zéiden: de wáre vaderen, die échte tenminste, ofschoon ze altijd van twee klippen kleppen, hebben toch ook dat motief van zelf-inkeer aangeheven. Maar ze vergeten, dat de Dordtsche Leerregels meteen waren verloochend; want die verkondigen, dat de zekerheid niet komt door een bijzondere openbaring, maar alleen door de belóften, door het Wóórd, en dat het verlangen van een „bijzondere openbaring" de twijfelingen van de pausgezinden weder invoert. De Buchmanbeweging was inderdaad een sterke beweging, maar met — negatief — een zeer bepaalde richting: uit de buurt v a n d e o r t h o d o x i e, met haar ellendige lichtbakens op de plekken waar klippen te ontzien zijn, en met námen voor de ketterij en námen voor de waarheid. En wie kreeg de Buchman-propaganda mee? Juist de menschen, die t ó c h al in „beweging" waren in die „richting" van: uit de buurt blijven van de orthodoxie. Ze zédden dan: ik vecht niet tegen de orthodoxie, maar tegen het orthodoxisme. Noem alles, wat je heimelijk niet wilt, maar een -isme, en je kunt rustig willen wat je t ó c h al wou.

Ook de huidige Ned. Herv. Kerk ziet spreker als voorbeeld van beweging-sonder-richting. Hij schrijft haar toe een diepe bekommerning om de ontkerstende wereld, maar klagt, dat ze niet „in het reine komt met haar roeping tot Schriftuurlijk belijden". Het eene heet dus „beweging", het andere „geen richting". Maar er is wel degelijk „richting": socialisme, wereldpolitiek, strijd tegen de orthodoxie met de jongste wapens. En dan: „diepe bekommerning"? Oeh, bij de leden-van-den-„clerus" zien we eerder een amerikaans gevoel van waardeering voor kerkelijk-georganiseerde vroomheid: deze voorkomt rauw revolutionair geweld, ze laat geen extremisme pardoos den boel kort en klein slaan, ze maakt de overgangen (die nu eenmaal in de wereld onvermijdelijk zijn, en aan het culturele evolutieproces steeds inhaerent blijven) geleidelijk. Maar met dit al laten zij zich inschakelen in een algemeene wereldpolitiek, die de slagen van communisten met revolutie-plannen denkt vóór te kunnen zijn door de keurige verschijning van morali-seerende religieuze socialisten. Maar ik geloof niet, dat ze in bijbelschen zin bekommerning hebben over de wereld als ontkerstende wereld; want de vraag, wat Christus is, en wat dus „kerstenen" werkelijk beteekent, wordt als extremisten. oftewel klippen-leggers-vraag geschrapt van de agenda. Het komt straks zoover, dat de heele wereld roept om betrouwbare káárten, met álle klippen erop; maar dat ze de werkelijke kaartenteekenaars als onverdragelijke systematië zullen opknoopen. In naam der ideale Vrij-

making zullen ze alle vrijgemaakten van dit-en-dat-bepaalde-concrete-puntje in de woestijn zenden. Ook de Herv. Kerk wordt als organisatie precies geleid in de „richting" waarin ze zich al lang bewegen wilde: geen orthodoxie, geen binding, geen schema. Er is een systematisch inkapselen van de hervormde menschen-massa's in de wereldpolitieke organisatie, die in wording is.

Men kan met zulke leuzen tegen allerlei „-ismen" bereiken wat men wil. Deze week las ik den naam van ds G. Toornvliet op een nederlandsche circulaire, die geld kwam bedelen voor de Youth-for-Christ-beweging. Er waren drie commissies, natuurlijk heet dat allemaal anders, en uiteraard engelsch; maar één van de drie bevatte den naam van ds G. Toornvliet, Welja; eerst een jaar of zes een blad redigeeren, dat beoogt: je mag niet vallen in de klip van candidaat Schilder, en je mag in Noordeloos de kerk niet voeren op de klip van die niet-grosheldiaansche exegese van artikel-35 der Confessie, en dan, als dát klaar is, mag je wel de Youth for Christ gaan aanbevelen. Net zoo iets als de Buchman-beweging, en even slim in mekaar gezet. Vijftien jaar geleden vonden ze extremisten hen, die zéiden: geen Buchmanbeweging; en nu dié zaak onder dezen náam verlopen is, zegt de Kamper redenaar: na vijftien jaar zagen we toch: 't was beweging-sonder-richting. Vijftien jaar na dezen zal weer een ander spreker zeggen: die Youth for Christ was beweging zonder richting. Maar voor het heden v e r b i n d t men: afweer van bezwaren tegen de binding aan de uitspraken van 1944, en reclame voor de Youth-for-Christ-„Beweging". Het eene heet blijkbaar wáre beweging in de goede richting, het andere blijkbaar

ook. Dat komt er van, als men spreekt „over" „rich-ting" en „beweging" en niet spreekt „uit de belijde-nis".

Als klap op de vuurpijl komt dan in de Kamper rede de bewering: de laatste jaren hebben we het moeten hebben over „detail-kwesties". Wel, wel. En toch maar binden? Versmalling van den toegangsweg tot den kansel is maar een detail?

Stellen wij tegenover zulke tijdbeelden de erkenning, dat er geen tijd is zonder beweging, en geen groep en geen mensch zonder beweging, omdat beweging overal is. En dat de beweging geleid worden moet, en dan welbewust, in het toetsen van elken stap aan de beleden Schriftinhouden. Die wijzen ons geen vage „richting", maar alleen concrete naaste doeleinden. Het haastig-heen-en-weer-bewogen-wóorden door allerlei (storm)wind van leer wordt ongemeen bevorderd door het almaar aanwijzen van „uitersten", die men wil vermijden.

Want er is geen moeilijker kunst, dan w é r k e l i j k e tegenstellingen n a u w k e u r i g formuleeren. Weinigen zijn er, die het kunnen. De meesten, die het al-maar over „uitersten" hebben, brengen het niet verder dan tot een één-dags-leus.

Ik wil wel den eisch hooren: niet afwijken, noch ter rechter-, noch ter linkerzijde, maar ik wil het alleen als ik weet, dat ik g e z e t b e n o p d e n g o e d e n w e g. Alleen dan weet ik, niet wat ik, soldaatje, maar wat mijn Generaal rechts noemt, en links, en: recht vooruit. Als ik het bepalen moet, kies ik alleen mijn eigen voorkeursrichting: ik volg alsdan alleen mijzelf.

K. S.

Dr J. Ridderbos over Deuteronomium (II, slot)

Van bijzonder belang is uiteraard Ridderbos' verklaring van hoofdstuk 12. In de critische constructie, vooral sinds Wellhausen, werd dit hoofdstuk tot het breeklip, waarmee men den heelen Pentateuch openspleet. Algemeen is men in die kringen van oordeel, dat dit hoofdstuk de beperking van den eeredienst tot het centrale heiligdom vordert; omdat de wetgeving van Ex. 20 : 24 vv. en de praktijk in den eersten tijd na den intocht anders waren, meent men dat deze wet onmogelijk van Mozes afkomstig kan zijn, en verbindt men die aan de reformatie van Josia in het jaar 621. Van hieruit opereerend zag Wellhausen in zijn „Prolegomena" kans de heele Pentateuch uiteen te scheuren, en de brokstukken te benutten voor een eigen reconstructie van heli- en openbaringsgeschiedenissen, die volkomen in strijd is met het getuigenis van het O.T. zelf. Zoo-doende is de kwestie van Deut. 12 eigenlijk het centrale vraagstuk van heel de O.T. wetenschap geworden.

Wie eenmaal weet, dat bij dit hoofdstuk de beslissende strijd met de critiek gestreden wordt, grijpt uiteraard met groote belangstelling naar deze verklaring, benieuwd als hij is, wat een gereformeerd auteur hier heeft te zeggen; temeer, omdat men van gereformeerde zijde tot dusver dit vraagstuk eigenlijk nauwelijks had aangeroerd.

Ridderbos handhaaft het mozaïsch karakter, ook van hoofdstuk 12. Hij bespreekt in dat verband de opvatting van Oestreicher, die een andere exegese van Deut. 12 voordroeg, nl. deze, dat hier geen centralisatie werd vereischt. Ridderbos wijst die theorie af, en is het dus met de critische geleerden eens in zooverre, dat ook hij oordeelt, dat hier cultuscentralisatie wordt gevorderd. Toch beteekent dat niet, dat hij de wellhausiaansche reconstructie der geschiedenis overneemt. Hij denkt zich de kwestie zoo: Blijkens Ex. 20, alsmede blijkens het oudste historische getuigenis, heeft Israël, ook in den tijd na Mozes, meerdere plaatsen van eeredienst gekend. Deze praktijk was evenwel te verontschuldigen, hoewel niet in overeenstemming met de bepalingen van hoofdstuk 12. Want dit hoofdstuk stelt een „ideaal", dat voorloopig niet te verwezenlijken was (blz. 9). Elders (p. 17) legt hij er den nadruk op, dat men rekening moest houden met „het profetisch karakter dezer wet. Ze is gegeven voor den tijd wanneer de HEERE Israël niet alleen in Kanaän zal hebben gebracht, maar het volk ook rust zal hebben verschaft van al zijn vijanden rondom, zodat het veilig woont, vs 10. Ze is dus bestemd voor den tijd, wanneer er een geordende toestand zal zijn ingetreden: eerder was het hebben van een centraal heiligdom als enige cultusplaats niet mogelijk, en bleef dus het offeren op de „hoogten" te verontschuldigen". En deze „geordende toestand" is pas gekomen met de regeering van David (blz. 25). In de periode vóór David ondernaam men geen poging om het centrale heiligdom tot eenige offerplaats te maken: „daarvoor waren de toestanden te onzeker en de volke-eenheid te weinig verwerkelijk".

De vraag is, of hiermee een stevige positie tegenover de critiek is bereikt. Ik betwijfel het ten sterkste. Want:

1. Ik krijg den indruk, dat Ridderbos de literatuur rondom dit vraagstuk niet bij benadering heeft doorgenomen. Hij noemt alleen de namen van Oestreicher, Sanda, en iets verder die van Van Hoonacker en Poels. Maar waarom gaf hij geen aandacht aan de studies van Staerk en Welch? Deze auteurs hebben bepaalde

momenten uit Oestreicher's betoog óf overgenomen óf wel zelfstandig ontdekt. Zonder evenwel de buiten-sporigheden van Oestreicher, waartegen Ridderbos' critiek terecht zich richt, te accepteren. Ik zeg niet, dat ik het zelf met de meeningen van Staerk en Welch eens ben; maar de kwestie verdiende een veel nauwkeuriger en breeder onderzoek, dan Ridderbos daar-aan blijkt te hebben besteed. Zelf hoop ik nog eens gelegenheid te hebben, de resultaten van eigen studie in dezen — ik ben er al enkele jaren mee bezig, en ze zal nog wel enkele jaren vragen — te publiceeren.

2. Op zichzelf zou ik het met Ridderbos eens zijn, dat Deut. 12 een „profetisch karakter" draagt. Maar ik denk, dat wij „profetisch" dan op verschillende wijze interpreteren. Ridderbos denkt er klaarblijkelijk aan, dat dit een wet is, die pas in de toekomst in praktijk kan worden gebracht, blijkens 12 : 8 vv. Daarmee zou ik ook nog vrede kunnen hebben, als de verklaring van die verzen nu maar nauwkeurig was. En dat betwijfel ik. Mozes denkt daar, naar mijn vaste overtuiging, aan de „rust" die intreedt, zodra de veroveringsoorlog voorbij is, m.a.w. aan den toestand, zooals die intreedt onder J o z u a. Ridderbos maakt daarvan: het intreden van een geordenden toestand onder David. Omdat daarvóór de toestanden te onzeker waren, en de volke-eenheid te weinig verwerkelijk. Maar daarvan staat niet in den tekst. „Rust", dat in den tekst van Deut. 12 ziet op het einde van den veroveringsoorlog, wordt bij Ridderbos ongemerkt iets heel anders: zekere toestanden, aanwezige volke-eenheid.

3. Bovendien, aangenomen voor een moment de juistheid van deze exegese: nu pas komen de vragen recht los. Want na Salomo heeft Israël, zoowel in het Noordelijk als in het Zuidelijk rijk, maar voor korte perioden „zekere toestanden" gekend; en de volke-eenheid was toen principieel kapot gegaan. Men zou dus op Ridderbos' standpunt mogen verwachten, dat voor den tijd ná Salomo deze wet voorgoed een onvervulbaar „ideaal" zou blijken, en daarom niet in toepassing kon worden gebracht. Doch het merkwaardige is: onder David en Salomo, die „geordende toestanden" schiepen en handhaafden, was de „hoogtendienst" nog te verontschuldigen. En Hizkia en Josia, die een chaotische verwarring beleefden en hoogst „onzekere" tijden, spannen zich in om de wet in praktijk te brengen. Men zou zeggen: omdat in hun dagen de omstandigheden niet gunstig waren voor de invoering van Deut. 12, zou hoogtendienst in dien tijd zeker te verontschuldigen zijn geweest; altijd op het standpunt van Ridderbos.

4. Het is ook niet waar, dat men geen pogingen aanwendde in den tijd vóór David ter bereiking van den in dit hoofdstuk gestelden „ideaal"-eisch. Want hoe leest Ridderbos dan Jozua 22? De Westjordaansche stammen staan op het punt de Oostjordaansche broeders uit te roeien, vanwege een vermeende overtreding van Deut. 12. Een duidelijk bewijs, dat naar de Schrift reeds tóen de toestand was ingetreden, die in hoofdstuk 12 als voorwaarde was gesteld. En na Jozua 22 gold de wet dus in vollen omvang. Ook in de dagen van Samuël etc. En dus blijven we zitten met de vraag: hoe is de praktijk van Samuël te verklaren, nu Deut. 12 eenmaal in werking was getreden? De oplossing van Ridderbos is alleen maar een verlegging en verschuiving van de problemen.

5. Ik ben het met Ridderbos eens, dat de critiek een te zwaar accent heeft gelegd op Deut. 12, en dat men een te nauw en direct verband tusschen dit hoofd-